

Longevity – avagy együtt öregsziünk

Kovács Erzsébet

Kivonat

A XX. században két egymással ellentétes demográfiai folyamat tanúi lehettünk: a második világháborút követő születési csúcs után a fejlett országokban a születések számának erőteljes csökkenése következett be. Ezzel együtt jelentősen emelkedik a születéskor várható élettartam. A hosszabb élet a társadalom számára kihívást jelent, mert a nyugdíjban levő népesség száma és aránya növekedik. Ez felveti az idősödéshez kötődő állami – nyugdíj-célú – kiadások korlátok között tartását, esetleges csökkentését hazánkban is. A társadalom tagjainak nagy kockázatközössége a folyó finanszírozású nyugdíj révén kiküszöböli a befektetési kockázatot, de nem tudja kiküszöbölni a hosszabbodó várható élettartamból eredő járadéktöbblet iránti igényt. A nyugdíjrendszert is érintő szerkezeti reformok kívánatosak, mert ezek révén a nagymértékű költségvetési hiány is csökkenthető lenne.

1. Bevezetés

Az aktuárius képzés 1994-es egyetemi beindítása idején Forgó Ferenc volt tanszékvezetőnk és az Intézet igazgatója. Támogatásának és értő segítségének is köszönhető, hogy a kezdetben egyetlen választható tárgyból, majd mellékszakirányból mostanra egy erős mesterszak nőtt ki. Ezért születésnapjára készülve természetes volt számomra, hogy az aktuáriusi témakörhöz kötődő témát dolgozzak fel. Feritől sokat tanultam, hiszen kezdetben tanárom, majd főnököm és kollégám volt. De a matematikai témák mellett angol nyelvi ügyekben is sokszor támaszkodtam a tudására. Ezért megemlítem, hogy az angol szó – longevity – milyen szépen fejezi ki a vizsgált jelenséget. Magyarul csak körülírjuk, amikor

---

Kovács Erzsébet

Budapesti Corvinus Egyetem, Operációkutatás és Aktuáriustudományok Tanszék,
email: erzsebet.kovacs@uni-corvinus.hu

hosszabbodó várható élettartamról beszélünk. De ilyen különbség van a tartalmilag azonos Life Table és a halandósági tábla esetében is.

2. Az idősödő népesség mint társadalmi jelenség

Évtizedek óta megfigyelhető a fejlett országokban a születések számának csökkenése mellett a születéskor várható élettartam emelkedése. E jelenségek együttes hatását az „idősödő népesség” problémájaként elemzik a társadalomtudósok. Az elnevezés – és a hozzá kapcsolódó negatív felhang – vitatott, mert más szakértők a XX. század legnagyobb vívmányának tekintik az élettartam meghosszabbodását, és azt emelik ki, hogy a fizikai és szellemi egészségben töltött évek száma jelentősen nőtt, ezért fiatalodó társadalomban élünk. Abban azonban egyetértés van, hogy a hosszabb élet a társadalom számára kihívást jelent, mert a nyugdíjban levő népesség száma és aránya növekedik. További költségeket jelent az egészségügyi ellátás iránti igény emelkedése is. A problémák együttes kezelésére foglalmazták meg 1985-ben a „4 pillér” stratégiát.¹ Az állami nyugdíjat tekintették az első pillérnek, a magánnyugdíjpénztárakból származik a második pillér, és az egyének önkéntes nyugdíjcélú megtakarításaiból képződik a harmadik pillér. Új elemként határozták meg a negyedik pillért, azt a kiegészítő jövedelmet, ami a nyugdíjkort elérő, de továbbra is dolgozó emberek bére képez. Azóta az OECD tagországok mindegyikében lezajlott valamiféle nyugdíjreform, melynek eredményként többpilléres nyugdíjrendszerre tértek át.

Az ezredfordulót követő években már számos elemzés, tanulmány jelent meg, amelyben a szerzők – többek között Poterba (2001) – felhívták a figyelmet a II. világháború után született nagy létszámú korosztály, az ún. baby boom generáció közelgő nyugdíjba vonulásával együtt járó pénzpiaci hatásokra, a felhalmozott értékpapírok nyugdíjra váltásából eredő túlkínálatra, és az állami nyugdíj- és egészségügyi ellátások erőteljes megnövekedésére. Azt számos közgazdász tudta és hangoztatta az elmúlt 1-2 évtizedben, hogy az országok kockázati besorolása, a pénzügyi piacok mozgása nem független az adott országra jellemző demográfiai folyamatoktól.

Az első elemzések után teltek-múltak az évek, de kevés előrevívő döntés, netán eredmény született ezen a lassan változtatható területen. A Standard & Poor's egyik 2006-ban megjelent elemzése szerint az időskori és egészségügyi ellátás reformja nélkül a világ fejlett 32 tagállama közül 29 spekulatív besorolásba fog átkerülni 2050-re. Ezt a megállapítást 2006.07.28-án olvashattuk a portfolio.hu Öregsünk... fájdalmasan öregsünk... című írásában.

---

¹ 1985 októberében a Genova Association által szervezett konferencián fogalmazódott meg „The 4 Pillars Strategy” elnevezéssel a jóléti állam átalakításának szükségessége. A szövetség műhelytanulmányok megjelentetésével, konferenciák szervezésével aktuáriusok, társadalombiztosítási, befektetési és munkaügyi szakemberek véleménycseréjét segíti elő.

A cikk úgy folytatódik, hogy Magyarország – mint a vizsgált mintában az egyik egyébként is leggyengébb fiskális bázissal rendelkező ország – 2020-ra kaphat spekulatív minősítést. Az S&P elemzői szerint a 2050-ig számított fedezetlen nyugdíjadósság hazánkban a második legnagyobb az elemzés tárgyát képező fejlett államok között, de a minket megelőző Japán legalább azzal indokolhatja a helyzetét, hogy náluk a legmagasabb a várható élettartam a világon.

2006 óta megint eltelt öt év, de micsoda öt év? Közben 2008-ben jelentős pénzügyi válság következett be, ami gazdasági visszaeséssel járt szerte Amerikában, Európában és a fejlett világ számos más államában is. A leminősítések 2011-ben bekövetkeztek, nem is kellett megvárunk a demográfiai folyamatok lassú, de biztos kiteljesedését.

3. Az idősödéshez kötődő állami kiadások

A demográfiai folyamatok, a társadalom demográfiai szerkezetének változásához köthető állami kiadásokat az alábbi négy csoportra bontva vizsgálhatjuk:

- nyugdíjellátások;
- egészségügyi ellátások;
- időskori gondozás;
- munkanélküliségi ellátás.

Fentiek közül a legjelentősebb tételt hazánkban a nyugdíjkiadások jelentik, a csoportra fordított teljes állami kiadások több mint 50%-ával, ami a folyamatok változatlansága mellett tovább nő.

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2010-ben Jelentés címmel adta közre azokat a nyugdíjparadigma változatokat, és a hozzájuk tartozó – 2007-2009 között készített – elemzéseket és számításokat, amelyek valamilyen mértékben megoldást kínálhattak volna a nyugdíjellátások mértékének korlátozására. A Jelentés szerzői bemutatták mind a döntési változatokat, mind az egyes paradigmák által előnyben részesített célokat. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy ez nem döntéselőkészítő munka, és egyik paradigmáról sem mondható el, hogy megoldaná minden problémánkat. Az is egyértelműnek tűnt, hogy nyugdíjrendszert konszenzusos döntéssel, de további halogatás nélkül meg kell változtatni. A Jelentés nem foglalkozott sem a tőkésített pillér előnyeivel, hátrányaival, sem a fenntartásának kérdéseivel.

A szakmai bemutatót követően országgyűlési választások zajlottak, kormányváltás történt, így a politikai figyelem elterelődött a Jelentés higgadt sorairól. A választások után napvilágra került az új kormány cselekvési tervét felsoroló 29 pont. A bennfentesek tudni vélték, hogy a hiányzó 30. pont lett volna a nyugdíjreform.

A nyugdíj-szakemberek aggódva figyelték, hogy miért nem történik érdemi lépés, miért fordult el látványosan a kormány a korábban kívánatosnak tartott névleges egyéni számlás nyugdíjrendszertől.

2010 nyarán a költségvetési hiány túlzott mértéke kapott óriási figyelmet. Ezek a hírek lassan, de egyre erősebben összekapcsolódtak azzal, hogy a magánpénztári tagok befizetései hiányoznak a társadalombiztosítási nyugdíjasszából, és az általuk felhalmozott vagyonból csökkenthető a hiány. 2010. október 13-án nyíltan kimondásra is került az, hogy a tagdíjbefizetések 14 hónapra az államhoz kerülnek. Majd néhány nappal/héttel később az eltérítés helyett a magánnyugdíjpénztárakból az állami nyugdíjrendszerbe való visszalépés megnyitása és bátorítása került előtérbe.² A magánnyugdíjpénztári tagságukat fenntartani kívánóknak kellett nyilatkozniuk 2011. január 31-ig. A nem nyilatkozó 97%-nyi többség automatikusan átkerült az állami nyugdíjrendszerbe. A reálhozamok kifizetése és a vagyonátadás folyamata 2011 első felében zajlott.

Teltek a hónapok, és nem tudtunk meg semmit arról, hogy milyen változásokat készít elő a kormányzat, milyen paradigma mentén alakul át a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer. 2011 december közepén került a téma újra terítékre, és 2012. március 31-ig ismét megnyílt a visszalépés lehetősége.

Ez a lépéssorozat azonban nem ad választ a fejezet induló kérdésére, az időszedéshez kötődő állami kiadások korlátok között tartása, esetleges csökkentése továbbra sem biztosított.

4. A taglétszámok alakulása

Érdemes figyelni, hogy mi történik 2012-ben a 15 éve, egy 1997-es törvényben megalkotott rendszerrel. A tömeges visszalépés nyomán egyéni döntések pecsételik meg a pénztárak sorsát, vagy kitartanak azok, akik egy éve tagságuk fenntartása mellett nyilatkoztak. Néhány pénztár már összeolvadt, de ez egészen addig folytatódhat, amíg csak egyetlen pénztár marad (vagy alakul a régiekből). A szektor végleges felszámolása is bekövetkezhet, hiszen a működés feltételei alig biztosítottak.

A tanulmány írásának idején még nem lehet tudni, hogy ez a harmadik visszalépési lehetőség mit hoz magával, kik és hogyan fognak dönteni. De érdemes áttekinteni az eddigi két nagy menetet, mi is történt 2009 végén és 2011 elején.

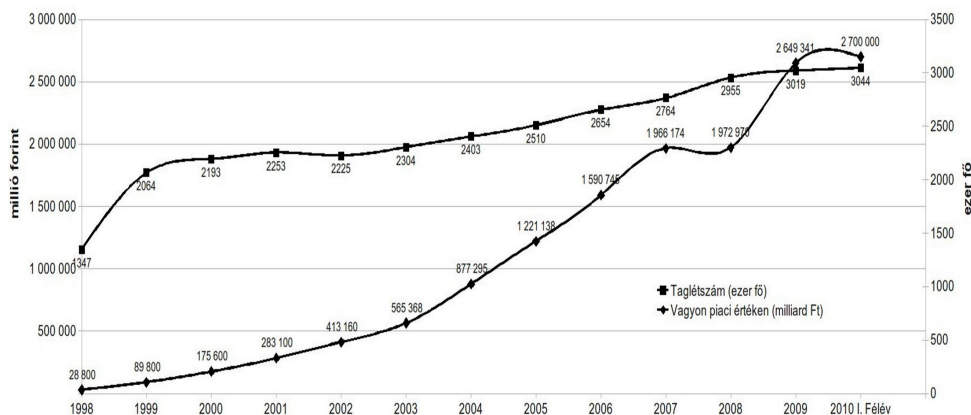
A jelenlegi kormány 2010-es kezdeményezése előtt, 2009 végén is volt már visszalépési lehetőség. Ezt az előző kormány nyitotta meg, és főleg azokat bátorította egyéni döntésük megváltoztatására, akik 1952 előtt születtek és közel voltak a nyugdíjkorhatárhoz. A háttérret akkor a 2008-ban kezdődött pénzügyi válság, a kedvezőtlenül alakuló hozamok, a nyugdíj-vagyon zsugorodása jelentette. Bár számos érv elhangzott, a visszalépések száma elmaradt a várt, racionálisan indokolható mértéktől, és a visszalépők korösszetétele is szóródott, nem tömörült az 57 éves, vagy annál idősebbek körében.

A következő ábrákon áttekintjük, hogy az indulástól kezdve hogyan nőtt a magánnyugdíjpénztárak taglétszáma és vagyona, majd bemutatjuk, hogy a visszalépések milyen változásokat okoztak.

---

² Ennek a tanulmánynak nem célja a 2010 őszi események részletes dokumentálása.

A magánpénztári rendszer az 1998-as indulást követően dinamikusan bővült, akár a tagok számát, akár a kezelt vagyont tekintjük (1. ábra). Az idősebbek önkéntesen és a szabályok változása miatt évről-évre hullámzó létszámban csatlakoztak. A pályakezdők számára hol kötelező, hol önkéntes volt a belépés, de az érdemi lendületet nem az ő csatlakozásuk adta. 2009 végére az 1998 óta belépők száma elérte a 3 millió főt. Az összlétszámon belül a fiatalon belépő pályakezdők aránya 39%.

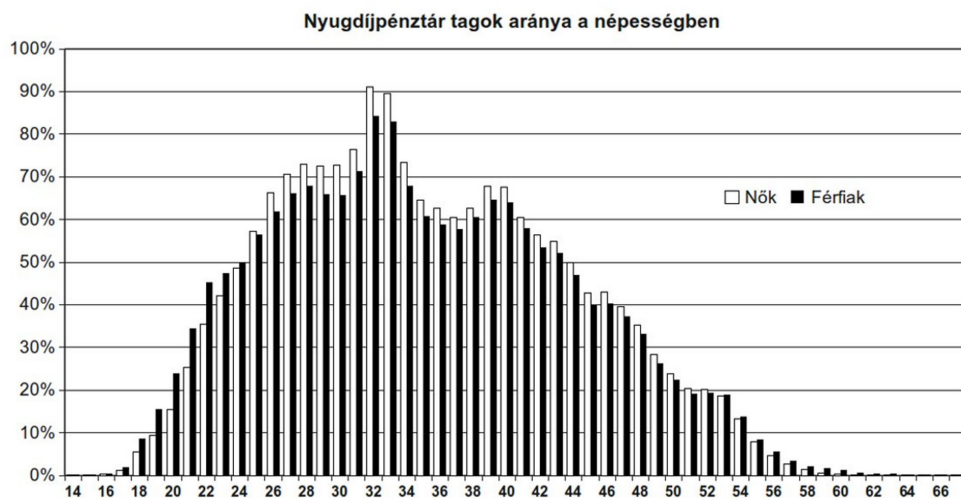

Forrás: PSZÁF

1. ábra. Magánnyugdíjpénztári taglétszám és vagyonnövekedés időszora

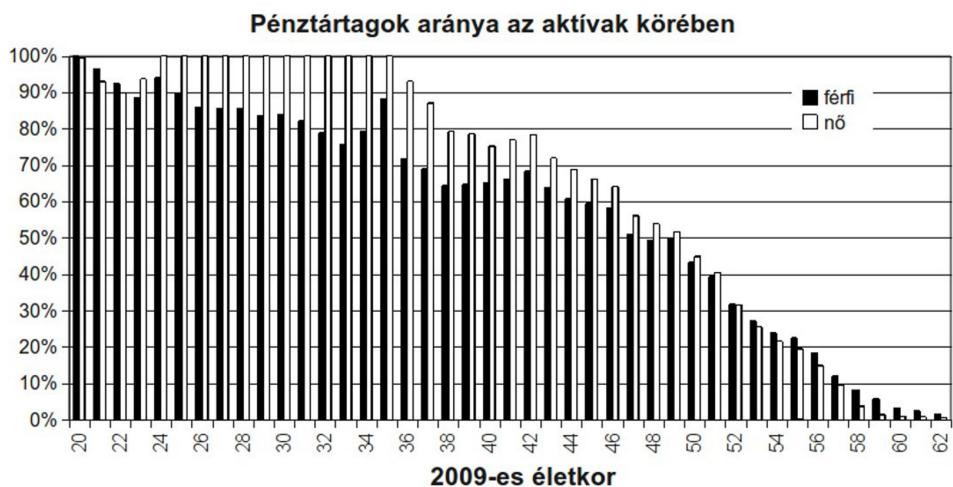
A magánnyugdíjpénztárak átlagos tagja 2009-ben 35 éves volt. E felett az életkor felett jelentősen csökkent a pénztártagok létszáma és aránya a saját korosztályon belül. A pénztártagok nemenkénti aránya a népességben a nők javára billent a legtöbb életkorban a 2. ábrán. A 3. ábrán pedig az aktívakhoz viszonyítva látjuk a pénztártagok arányát, és csak a nők érik el a 100%-os tagságot.

A 3. ábrán a nők között több életkorban eléri az arány a 100%-ot. Érdemes figyelni arra a különbségre, amit a harmincas korosztályokban látunk a 2. és a 3. ábrán. A férfiak aránya – a középső korosztályokban – messze alacsonyabb, mint a nőké. Vajon hol van a 26-30 éves fiatal férfiak mintegy 15%-a? Ők biztosan pályakezdők voltak az elmúlt 11 évben. A 34 éves férfiak 25%-a hiányzik, pedig ők is csak 23 évesek voltak az indulás évében, 1998-ban. Ennek oka az lehet, hogy a szürke és a fekete gazdaságban inkább a férfiak vesznek részt, a nők nagyobb arányú legális foglalkoztatása egyértelműen növeli a járulékfizetőket, az aktívak közötti arányukat.

Forrás: Saját számítás, PSZÁF és KSH adatok, 2009.

2. ábra. A pénztártagok nemenkénti aránya a népességben

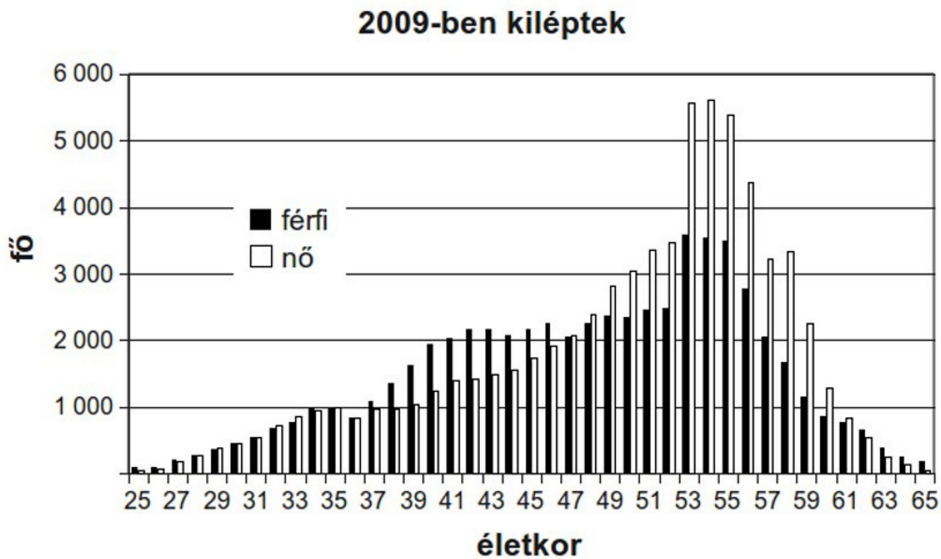
Forrás: Hablicsek László projekciói, PSZÁF pénztári adatok és saját számítások

3. ábra. A pénztári tagok aránya³ az aktívak körében

³ A 3. ábrán a 100%-ot elérő arány az előrejelzés pontatlansága miatt adódhat, mivel a 2009-es tényleges pénztári taglétszámot a 2007-ben előre vetített aktívakhoz viszonyítva mutatjuk be.

5. Önkéntes visszalépések 2009-ben

A 2008-as pénzügyi válság és az épp akkor bevezetett választható portfóliók nyomán eső hozamok hatására 2009-ben a társadalombiztosításba való visszalépést ajánlották a szakemberek az 57 évesnél idősebb pénztártagoknak.⁴ A 4. ábra mutatja azok életkori megoszlását, akik akkor a visszalépés mellett döntöttek. A visszalépők összlétszáma elmaradt a várt 150 ezer főtől, a kiléptek többsége 53-55 éves nő volt.

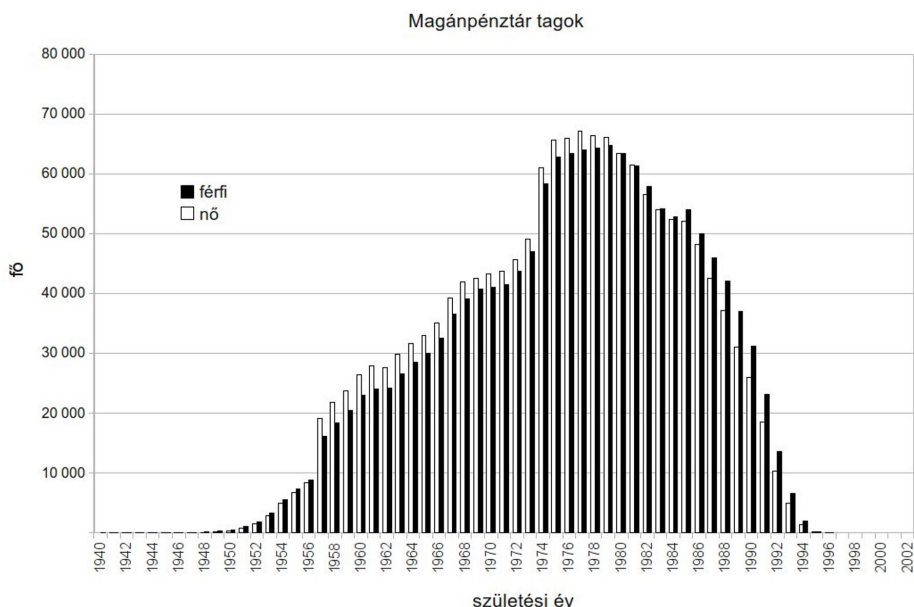

Forrás: Saját számítás PSZÁF adatokból

4. ábra. Önkéntes visszalépők életkori megoszlása

Az 5. ábrán a 2009-es év végére megmaradó tagok születési év és nem szerinti megoszlása látható. A visszalépések után is magasabb a tagok között a nők létszáma az 1982 előtt születettek között.

⁴ A választható portfóliós rendszert 2007-ben vezették be, és a 20-ból 10 pénztár elindította. A 2008-as válság miatt ezen pénztárak tagjai rosszul jártak a magasabb részvényhányaddal.

Forrás: PSZÁF adatokból saját számítás

5. ábra. A magánpénztári tagok létszáma 2009. december 31-én

6. A tagsági viszonyt 2011-ben is fenntartók

Ahogy a cím már jelzi, itt nem a második hullámban visszalépőkről lesz szó, hanem elsősorban azokat mutatom be, akik úgy nyilatkoztak, hogy tagok maradnak. Az 1. táblázat a lakóhely szerinti létszámokat és megoszlásukat tartalmazza. A 3%-ot alig meghaladó országos arányt összevetve a tagsági viszonyt fenntartók lakóhely szerinti bontásával, nagyon eltérő képet látunk. E mögött nemcsak az húzódik meg, hogy a fővárosban „könnyebb” volt elmenni a hivatalba és nyilatkozatot tenni.

A tagok közül a férfiak nyilatkoztak nagyobb arányban, ami meglepő a korábbi kisebb tagi részarányt tekintve. Ha azonban a jövedelemarányos befizetés miatt felhalmozott nagyobb magánpénztári vagyoni gondolkodunk, akkor már érthető a 2. táblázatban látható eltérés.

A tipikus maradó budapesti férfi, aki átlagosan 37 éves. A születési év szerinti megoszlást a 6. ábra tükrözi, és minden korcsoportban több a férfi. A pénztárakban az 1976-80-as évjáratok képviseltették magukat legnagyobb arányban (20,8%) , és döntően ők maradtak tagok (a maradók 24,7%-a).

2011. január	nyilatkozó	ny. arány	tag volt	tag arány	maradás
Budapest	35 553	36%	491 764	15,8%	7,2%
megyeszékhelyek	10 020	10%	314 534	10,1%	3,2%
egyéb városok	25 590	26%	1 052 522	33,8%	2,4%
községek	25 485	26%	1 247 991	40,0%	2,0%
külföld vagy nem azonosítható	774	1%	11 389	0,4%	6,8%
Összesen	97 422	100%	3 118 200	100,0%	3,12%

Forrás: PSZÁF adatok

1. táblázat. Létszámok és maradási arány

	Eredeti fő	Eredeti nemek aránya	Nyilatkozó fő	Nyilatkozó nemek aránya	Nyilatkozó arány
Férfi	1 541 865	49,4%	57 150	58,7%	3,71%
Nő	1 576 335	50,6%	40 272	41,3%	2,55%
Összesen	3 118 200		97 422		3,12%

2. táblázat. Nemenkénti maradási arányok

A tagsági viszonyt fenntartók közel 100 ezres tábora létszámánál jóval nagyobb arányú vagyont tartott meg a magánpénztári számlán.⁵ A 3,12 százaléknyi tag 233 milliárd forintja a teljes vagyon 7,3%-át jelenti. Ez a vagyon a továbbiakban csak önkéntes alapon gyarapítható, mert 2012-től nyugdíjjárlék csak a társadalombiztosításhoz utalható.

Ismét megnyitották a visszalépést, a 100 ezer nyilatkozót visszavárják a nyugdíjvagyonnal együtt a társadalombiztosítás keretei közé. Teljes nyugdíjat nem kaphatnak, hisz a pénztári tagdíj fizetése alatt csak 75%-os járulékot fizettek a társadalombiztosítási kasszába, de ez a csökkentett nyugdíj is jóval kedvezőbben hangzik, mint az, amit 2011 elején hallottak: kiszereződik a társadalombiztosításból az, aki nem lép vissza.

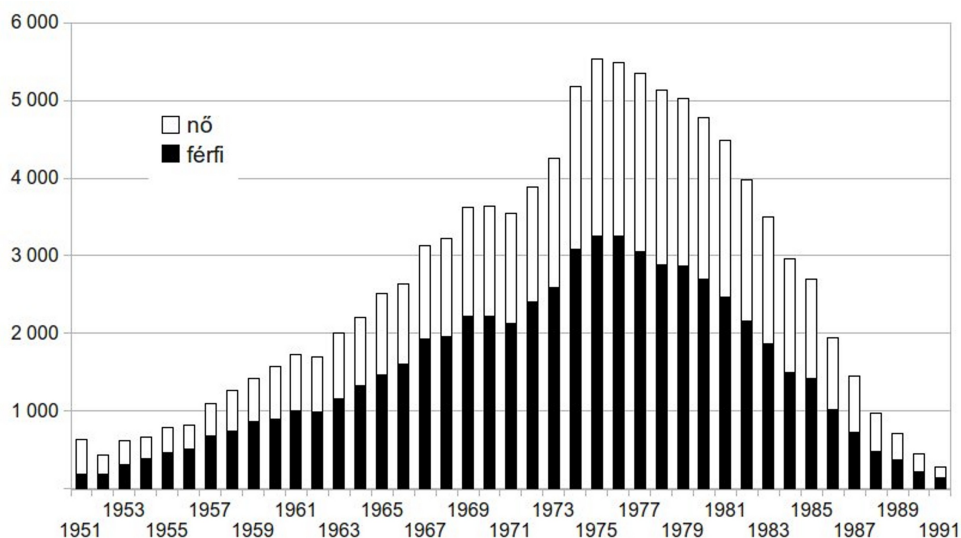
Az állam tehát a járulék befizetéséért cserébe visszafogadja őket, és nyugdíjat is fognak kapni, ha elérik a korhatárt. Együtt öregszenek a teljes magyar népességgel, csak azt nem tudják előre, hogy mennyi nyugdíjra számíthatnak.

Tegyük fel a kérdést, indokolt-e visszalépniük ebben a második körben? Nincsenek irigylésre méltó helyzetben, két bizonytalan között kell választaniuk.

A magánszámlán halmozódó befizetéseket a pénzüpi hullámmások, a befektetési kockázat veszélyezteti, tehát ott sem lehet előre hosszú távon biztos nyugdíjat kalkulálni.

A társadalom tagjainak kockázatközössége a folyó finanszírozás révén kezeli ezt a kockázatot, de nem tudja kiküszöbölni a hosszabbodó várható élettartamból eredő járadéktöbblet iránti igényt. A közeljövőben várható a nagy létszámú Ratkó-generáció nyugdíjba vonulása

⁵ 2011 során 17 fiatal lépett be új tagként valamelyik magánnyugdíjpénztárba (Világgazdaság, 2011.12.08.).

Forrás: www.onyf.hu és saját számítás

6. ábra. A tagsági viszonyt fenntartók születési évek szerint

is. Mivel a gazdasági aktivitás alacsony, a jövedelmek alacsonyak és alig emelkednek, a nyugdíjassza csak akkor tartható egyensúlyban, ha a kifizetések nem haladják meg a járulékbévételeket. Ezért nincs esély arra, hogy reálértékben emelkedő nyugdíjat tételezzünk fel. Az összes állami ráfordítás szinten tartása az egyének számára csökkenő járandóságot jelent. Ezt érdemes figyelembe venni, amikor arról döntünk, hogy 100%-os állami nyugdíjat remélünk, vagy a 75%-os nyugdíjat egészítjük ki saját (önkéntes) befizetéseink révén.

Hivatkozások

- Holtzer P. (szerk.) (2010). Jelentés a nyugdíj és időskor kerekasztal tevékenységéről. Budapest.
- Kovács E. (2003). Az idősödő népesség és a befektetési környezet Európában. *Demográfia*, 46(1):73–94.
- Kovács E. (2010). A nyugdíjreform demográfiai korlátai. *Hitelintézeti szemle*, 9(2):128–149.
- Májér I. and Kovács E. (2011). Élettartam-kockázat – a nyugdíjrendszerre nehezedő egyik teher. *Statistikai szemle*, 89(7-8):790–812.
- Poterba, J. (2001). Demographic structure and asset returns. *The Review of Economics and Statistics*, 83(4):565–584.